Sosyal Bilimler Dergisi / The Journal of Social Sciences

Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl: 8, Sayı: 55, Aralık 2021, s. 504-517

ISSN: 2149-0821 Doi Number: <http://dx.doi.org/10.29228/SOBIDER.54731>

Arş. Gör. Fatoş KARADAĞ TOPRAK

Çukurova Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü,
fatoskaradag@cu.edu.tr

TUVA TÜRKÇESİ İLE TÜRKİYE TÜRKÇESİ AĞIZLARININ ORTAKLAŞAN SÖZ VARLIĞI

Özet

Türk dili, tarihten günümüze çok geniş bir coğrafyaya yayılmış ve konuşulmaktadır. Tarihi, coğrafî, siyasi vb. şartlar sebebiyle Türk lehçelerinin söz varlığı arasında fonolojik, morfolojik ve semantik farklılıklar oluşmuştur. Fakat en uzak görünen Türk lehçeleri arasında dahi ciddi anlamda ortaklıklar olduğu görülmektedir. Bu bağlamda Oğuz grubu lehçelerinden olan Türkiye Türkçesinin ağızlarının ve Güney Sibirya Türk lehçelerinden birisi olan Tuva Türkçesinin ortaklaşan söz varlığı bu çalışmada ele alınmıştır. Türkiye Türkçesinin ağızlarının Türk diline ait arkaik unsurları barındırması ve zengin bir söz hazinesi ihtiva etmesi sebebiyle mukayesede ağızlar tercih edilmiştir. Türkiye Türkçesinin standart yazı ve konuşma dilinde kullanılmayan pek çok sözün ağızlarda yaşamaya devam ettiği görülmektedir. Ağızlar bünyesinde Moğolca, Farsça, Arapça gibi dillere ait pek çok unsur da barındırmaktadır. Karşılaştırmada Tuva Türkçesi için sözlükler, ağızlar için Türk Dil Kurumu'nun Derleme Sözlüğü verileri kullanılmıştır. Çalışmada Türkiye Türkçesinin standart yazı dilinde bulunmayan ağızlarda ve Tuva Türkçesinde bulunan ortak söz varlığının tespiti amaçlanmaktadır. Bu bağlamda tespit edilen 29 sözcüğün Tuva Türkçesindeki ve Anadolu ağızlarındaki durumu gösterilmiş ve ağızlarda konuşulduğu bölgeler de sözcüğün yayılımını göstermek amacıyla verilmiştir. Ayrıca bu sözlerin köken bilgisi açısından durumuna da bakılmıştır.

Anahtar kelimeler: Tuva Türkçesi, Söz varlığı, Anadolu ağızları

THE COMMON VOCABULARY OF TUVA TURKISH AND TURKEY TURKISH DIALECTS

Abstract

The Turkish language has spread and spoken in a very wide geography from history to the present. Historical, geographical, political, etc. Due to the conditions, phonological, morphological and semantic differences have occurred between the vocabulary of Turkish dialects. However, it is seen that there are serious partnerships even between the most distant Turkish dialects. In this context, the common vocabulary of Turkey Turkish, one of the Oghuz group dialects, and Tuvan Turkish, one of the Southern Siberian Turkish dialects, are discussed in this study. Dialects have been preferred in comparison because the dialects of Turkey Turkish contain archaic elements of the Turkish language and contain a rich vocabulary. It is seen that many words that are not used in the standard written and spoken language of Turkey Turkish continue to live in dialects. Dialects also contain many elements of languages such as Mongolian, Persian and Arabic. In the comparison, dictionaries for Tuvan Turkish and Turkish Language Association's Compilation Dictionary data were used for dialects. In the study, it is aimed to determine the common vocabulary in Tuvan Turkish and dialects that do not exist in the standard written language of Turkey Turkish. In this context, the situation of the 29 words identified in Tuvan Turkish and Anatolian dialects is shown, and the regions where they are spoken in dialects are given in order to show the spread of the word. In addition, the situation of these words in terms of origin information was also examined.

Keywords: Tuvan Turkish, Vocabulary, Anatolian Dialects.

1.GİRİŞ

Bir dilin söz varlığı o dilin tarihini aydınlatmakta, süreç boyunca meydana gelen ses, biçim, söz dizimi ve anlam değişikliklerini yansıtmakta, hangi dillerin etkisiyle değişimler meydana geldiğini göstermektedir (Aksan, 2015: 19). Türk dili de tarih boyunca çeşitli coğrafyalarda konuşulan, uzun tarihî geçmişe sahip, söz varlığı bakımından zengin bir dildir. Çin'den Doğu Avrupa'ya uzanan geniş bir coğrafyada Türk lehçelerini konuşan halklar varlıklarını sürdürmüşlerdir. Coğrafi ve siyasi etkiye rağmen bu toplulukların temel söz varlığındaki ortaklıklar birbirlerini anlayabilmelerini sağlamaktadır. Türkçenin erken devirlerinde ayrıldığı düşünülen Çuvaş ve Yakut lehçeleri ise bu durumun dışındadır.

Türk lehçelerinin pek çoğu uzun yıllar boyunca Sovyet Rusya'nın dil politikalarına maruz kalmış, Sovyetler Birliği'nde toplumun yeniden inşasında, toplumu biçimlendirmek için çeşitli dil politikaları uygulanmıştır. Buna rağmen Türk toplulukları dillerini korumuşlardır. Bu topluluklardan birisi de Tuvalardır. Güney Sibiry Bölgesi'nde büyük bir bölümü Tuva Özerk Cumhuriyeti'nde yaşayan Tuvalar diğer Türk topluluklarına göre Rusya'ya daha geç bağlanmaları ve coğrafi bakımdan ulaşımın güç olması sebebiyle dillerini dış etkenlere karşı koruma noktasında daha başarılı olmuşlardır (Killi Yılmaz, 2010: 175). Tuvaların konuştuğu Tuva Türkçesi, Türk lehçelerinin kuzeydoğu grubunda yer almaktadır. Eski Türkçe kelime içinde bulunan /-d-/ sesini koruması sebebiyle *adak* grubunda değerlendirilmektedir (Arıkoğlu, 2007:1151).

Türk dilinin arkaik özelliklerini taşıyan Tuva Türkçesi ile kıyaslanacak olan diğer bir Türk lehçesi ise Türkiye Türkçesidir. Türkiye Türkçesi, güneybatı- Oğuz grubunda yer almaktadır. 12. yüzyıldan itibaren oluşmaya başlayan Anadolu Türk yazı dilinin son devresi Türkiye Türkçesi olarak adlandırılmaktadır.

Türkiye Türkçesinin yazı dili İstanbul Türkçesine dayandığından pek çok arkaik unsuru barındıran ağızların değerlendirilmesi tercih edilmiştir. Yazı dilinde kullanılmayan, kullanımdan düşmüş pek çok sözcük ağızlarda varlığını korumaktadır. Ağızların pek çok Türk lehçesi ile ortaklıklara sahip olduğu görülmektedir. Ağızlar için gerekli malzeme Türk Dil Kurumu tarafından yayımlanan *Derleme Sözlüğü* verilerinden sağlanmıştır. Ayrıca *Tarama Sözlüğü* de taranarak bu sözlerin Anadolu sahasındaki ilk kez kullanımına dair eserlerde kaydedilen örnekler de sunulmuştur. Özellikle *Türkçe Sözlük*'te standart yazı diline ait olarak verilmeyen malzeme bu çalışmaya konu edilmiştir. Türkiye Türkçesinin ağızlarında yer alan ölçünlü dilde bulunmayan Tuva Türkçesi ile ortaklaşan sözler tespit edilmiştir. Tuva Türkçesine ait sözlerin tespitinde Mehmet Ölmez'in *Tuvacanın Söz Varlığı, Eski Türkçe ve Moğolca Denkleleriyle* adlı çalışması ve 22.000 sözcükten oluşan *Tuvinsko-Russkiy Slovar* adlı sözlükler başvuru kaynağı olarak kullanılmıştır.

Tuva Türkçesi İle Türkiye Türkçesi Ağızlarının Ortaklaşan Söz Varlığı

Tuva Türkçesi: *ajık* “yarar, fayda kazanç” [TW:69; TuvRus: 41] → **Anadolu Ağızları:** *ası ~ asıg~ asık, assı* “fayda” [DS:342].

Tuva Türkçesinde yer alan *ajık* sözünün Anadolu ağızlarında da yaşadığı görülmektedir. Sözcüğün DS'de Ankara ilinde kaydedildiğine dair not yer almaktadır. Türkçe Sözlük'te ise sözcüğe dair herhangi bir kayda rastlanmamıştır. Sözcük Anadolu'da ilk kez 13.yy'da kaydedilmiştir. Sultan Velet Divanı'nda *bana her gece senden yüzbin assı / benim her gün işim senden kolaydır* (16) beyitindeki kullanımı da bu örneklerdendir (TS:247). Etimolojik açıdan incelendiğinde ise sözcüğün Eski Türkçede de yer alan *asıg* sözcüğü ile ilişkili olduğu görülmektedir. Sözcük Moğolcada da *asıg* biçimiyle bulunmaktadır. Clauson (1972: 244) Tuva Türkçesindeki biçimin Moğolcadan yeniden ödünçleme yoluyla alındığını belirtmektedir.

Tuva Türkçesi: *albıs* “dev, cin, deli, şeytan” [TW:72; TuvRus:53] → **Anadolu Ağızları:** *albız* “şeytan” [DS:208].

Tuva Türkçesinde *albıs* biçiminde kullanılan sözcüğün Anadolu ağızlarında *albız* şeklinde kullanıldığı ve DS'de Uzunköprü'de kaydedildiği bilgisi yer almaktadır. Türkçe Sözlük'te sözcüğün varlığına rastlanmamıştır. Tuva Türkçesindeki biçimin Moğolca *albin* “iblis, şeytan kötü ruh” (Lessing /46) sözcüğünün çoğul biçimi olan *albız*, ile ilişkili olduğu düşünülmektedir (Tatarintsev, 2000: 97-98). Tietze (2002:145) albız sözcüğünün aslının iblis olduğunu ve metatez sonucu bu değişimin olduğunu belirtmektedir. Ertekinoğlu (2017: 106), ise Türkçede *albız, elbiz, ilbiz, yalbiz, yalpız, yelpiz, yılbız, albıs, almıs, ilbis* şeklinde kullanılan sözcüklerle Arapçadaki *iblis* kelimesinin Sümercede kötü ruhları ifade etmek için kullanılan *al* ve *alu* sözcükleri ile ilişkili olma ihtimalinin güçlü olduğundan bahsetmektedir. Yukarıdaki sözlerin her birinin varyant olduğunu belirtmektedir.

Tuva Türkçesi: *añdar-* “ters çevirmek, döndürmek” [TW:75; TuvRus:62] → **Anadolu Ağızları:** *ahtarmak ~ ahtarmah ~ ahdarmah* “devirmek, yıkmak, yenmek” [DS:134].

Tuva Türkçesindeki *aḡdar-* /*aḡdarar* fiilinin Anadolu Ağızlarında *aḡtarmak* ~ *aḡtarmaḡ* ~ *aḡdarmaḡ* biçimleriyle Susurluk- Balıkesir, Hozat -Tunceli, Şavşat- Artvin’de kaydedilmiştir. Fiile Türkçe Sözlük’te *aktar-* biçiminde yer almaktadır, *aḡdar-* biçimine ise yer verilmemiştir. Sözcüğün Anadolu sahasında ilk kez 13.yy’da kaydedildiği tespit edilirken Yunus Emre Divanı’nda *ey nice arslanları alur akdarur ölüm / Azrail pençesine bir yohsulca döyemez* (380) beyiti de ilk örnekler arasında yer almaktadır (TS:76). Etimolojik açıdan fiil Eski Türkçe *aḡtar-* ~ *axtar-* “çevirmek, yuvarlamak” [ED:81] ilişkilendirilebilir. Kaşgarlı fiilin esas biçiminin *aḡtar-* şekli olduğunu *aḡtar-* biçiminin sonradan geliştiğini belirtmektedir (Kaçalın & Ölmez, 2019: 64).

Tuva Türkçesi: ayıt- “göstermek, sormak, işaret etmek, açıklamak ” [TW:82; TuvRus:48] → **Anadolu Ağızları: ayıtmak** “söylemek, anlatmak, nakletmek, konuşmak” [DS:421].

Tuva Türkçesinin *ayıt-* fiili Anadolu Ağızlarında da aynı şekilde kullanılmaktadır. Ancak iki fiil arasında semantik açıdan farklılık olduğu görülmektedir. Fiil Anadolu Ağızlarında Afyon ve köyleri, Nazilli, Balıkesir ve çevresi, Büyükanafarta, Hacıhamzalı ve Tarsus’ta kaydedilmiştir. Fiilin “türkü söylemek” anlamı da Muğla Milas’ta kaydedilmiştir. Sözcük Anadolu sahasında ilk kez 13.yy’da kaydedilen sözcüğün Şeyyad Hamza’nın Yusuf u Züleyha adlı eserinde *eyle kim gördüydü ayıttı düşün/ ettiler nitmek gerek bunun için* (3) beyitinde kullanımı ilk örneklerindendir (TS:380). Etimolojik açıdan *ayıt-* fiilinin Eski Türkçe *ayıt-* “konuşmak, sormak” [ED: 268] fiili ile ilişkilidir. Eski Türkçedeki anlamın ağızlarda sürerken Tuva Türkçesinde semantik açıdan fiilde değişiklikler olduğu görülmektedir.

Tuva Türkçesi: belek “hediye” [TW:90; TuvRus:98] → **Anadolu Ağızları: beleg** “erkeğin kız tarafına verdiği düğün hediyesi” [DS:608].

Tuva Türkçesindeki *belek* sözcüğü Anadolu Ağızlarında da anlamı daha daralarak da olsa kullanılmaktadır. DS verilerine göre sözcük Burdur ilinde kaydedilmiştir. Sözcük Anadolu sahasında ilk defa 14.yy’da tespit edilmiştir. Bu döneme ait Fütuhü’ş-Şam adlı eserde *inci danelerini Ömer’in ileyinde kodu, eyitti: Yā Emire’l-mü’minin Kayser’in size belekleridir, armağanlarıdır* (60) ifadesi kaydedildiği ilk örneklerdendir (TS:486). Sözcüğün etimolojik olarak Eski Türkçede *bēlek* sözcüğü ile ilişkili olduğu görülmektedir. Clauson (1972) sözcüğün *bēle-* “sarmak” fiilinden türediğini belirtmekte ve “paketlenen hediye” anlamında kullanıldığını belirtmektedir (s.338). Sözcük Moğolcada da *beleg* biçiminde kullanılmaktadır. Bu biçimin Moğolcaya Eski Türkçeden geçtiği ve bazı Türk dillerinde Moğolcadan yeniden ödünçlenerek kullanıldığı düşünülmektedir (TMEN II 1967: 833).

Tuva Türkçesi: beliḡne- “korkmak, ürkmek” [TW:91; TuvRus:99] → **Anadolu Ağızları: belinlemek~ belinmemek** “uçuklamak, dudakta uçuk çıkmak” [DS:619].

Tuva Türkçesindeki *beliḡne-* fiilinin ağızlarda *belinlemek~ belinmemek* biçiminde kullanıldığı görülmektedir. DS verilerine göre sözcüğün Kütahya Tavşanlı’da kaydedilmiştir. Sözcük, Anadolu sahasında ilk olarak 14. yy’da tespit edilmiştir. Yadiḡâr-ı İbni Şerif adlı eserde ... *ve cem’-i endam ağır olmaktır ve uykuda beliḡlemektür ve gözleri kızıl olmaktır* (115-1) biçiminde kullanılmıştır (TS:492). Sözcük etimolojik açıdan Eski Türkçe *beliḡle-* “korkmak, panik olmak” [ED:344] fiili ile ilişkilidir. Fiil Tuva Türkçesinde Eski Türkçe ile paralel bir anlamda kullanılırken ağızlarda yine korku kavram alanı ile ilişkilendirebileceğimiz “uçuklamak” anlamında kullanılmaktadır.

Tuva Türkçesi: bığın “böğür, yan” [TW:92; TuvRus:128] → **Anadolu Ağızları: bığın ~ bıkın ~ bıkım ~ birbir** “omurga, bel” [DS:663].

Tuva Türkçesinde *bığın* olarak kullanılan sözün ağızlarda *bığın ~ bıkın ~ bıkım ~ birbir* biçimlerinde kullanıldığı görülmektedir. Sözcük; Bursa, Merzifon- Amasya, Samsun, Gaziantep, Hisarcık, Yayladağı- Hatay, Sivas, Bor-Niğde ve Konya’da kaydedilmiştir. Sözcük, Anadolu sahasında ilk kez 14.yy’da kaydedilmiştir. Hurşid-name’de yer alan *denedin mi hiç ol belin bıkının / ne yaraştırmış ol tonlar biçinin* (41) ifadesi de bu örneklerdendir (TS:537). Eski Türkçede *bığın* “bir insan ya da hayvanın kalçası, yan tarafı” [ED:316] anlamında kullanılmaktadır. Bu anlamın hem Tuva Türkçesinde hem de Anadolu ağızlarında karşılandığı görülmektedir.

Tuva Türkçesi: bijik “yazı, yazma, belge, mektup, rapor, yazıt” [TW:94; TuvRus:102] → **Anadolu Ağızları: biti ~ bitgi ~ bitik** “defter, mektup”; **bitik** “kitap” [DS:710].

Tuva Türkçesinde *bijik* biçiminde kullanılan sözün ağızlarda *biti ~ bitgi ~ bitik* şeklinde biçimlerle yaşadığı görülmektedir. Defter anlamında Afyon ve Bünyan- Kayseri’de; mektup anlamında Eğridir- Isparta, Yenipazar-Aydın’da, İzmir’de, Zonguldak’ta, Beşiktaş- İstanbul’da, Çorum’da ve Ankara’da kitap anlamında Lapseki Çanakkale, Niksar Tokat’ta derlenmiştir. Sözcüğün Anadolu sahasında kaydı ilk olarak 13.yy’da tespit edilmiştir. Şeyyad Hamza’nın Yusuf u Züleyha adlı eserinde yer alan *bir biti yaz Mısır’a varsın bir kişi / söylesin anda ana uşbu işi* (24) örneği bu kayıtlardandır (TS:615). Sözcük Eski Türkçede yazılı olan her şey için kullanılan genel bir kelime olarak “yazıt, kitap, mektup, belge” [ED:303] anlamında *bitig* sözcüğü kullanılmaktadır. Moğolcada da *biçig* “yazılı olan her şey” [Lessing:162] şeklinde kullanılmaktadır. Bu sözcüğün kaynaklık ettiği *biti-* fiilinin kökenine ilişkin çeşitli görüşler bulunmaktadır. Bunlardan en yaygın olanı sözcüğün Çince *piet* “fırça” sözü ile ilişkilendirildiği görüştür.

Tuva Türkçesi: ças- “açmak, yaymak” [TW:110; TuvRus:510] → **Anadolu Ağızları: yazmak** “sermek, açmak, yaymak (halı, örtü, yatak vb.)” [DS:4218].

Tuva Türkçesinin *ças-* biçiminde kullanılan fiilin Anadolu ağızlarında da *yazmak* şeklinde kullanıldığı görülmektedir. Fiilin Anadolu’da Uluborlu, Eğridir köyleri- Isparta, Çöplü, Çivril- Denizli, Bozdoğan Aydın, Kemalpaşa- İzmir, Turgutlu- Alaşehir- Manisa, İsmetpaşa- Eskişehir, Mecidiye, İzmit, İnebolu- Kastamonu, Merzifon- Amasya, Oğmaca, Ordu, Tepeören, Şehli, Piraziz- Giresun, Sivas, Ankara, Avanos- Nevşehir, Niğde, Ermenek- Karaman, Kozan- Adana, İncekum, Silifke- Mersin, Antalya, Milas-Muğla ve Kıbrıs’ta kaydedilmiştir. Sözcüğün Anadolu’da geniş bir coğrafyaya yayıldığı görülmektedir. Türkçe Sözlük’te de halk ağzında kaydıyla sözcüğe yer verilmiştir. Anadolu sahasında kaydına ilk olarak 14.yy’da rastlanan sözcüğün Süheyl ü Nevbahar’da *anın şaylığına süci içelim / yazalım humar, gönlümüz açılsın* (160) beyitindeki kullanımı bu sahadaki ilk örneklerindendir (TS:4458). Etimolojik açıdan sözcük Eski Türkçe *yağ-* “yaymak, sermek” [ED:883] fiili ile ilişkilidir. Hem Tuva Türkçesinde hem de Anadolu ağızlarında sözcüğün Eski Türkçedeki anlamdan farklı herhangi bir semantik değişikliğe uğramadan kullanılmaktadır.

Tuva Türkçesi: çemir- “koparmak, kırmak” [TW:115; TuvRus:527]→ **Anadolu Ağızları: yemirmek** “yıkamak, çökertmek, bozup dağıtmak” [DS:4242].

Tuva Türkçesinde *çemir-* biçiminde kullanılan fiil ağızlarda *yemirmek* şeklinde kullanılmaktadır. DS verilerine göre Isparta, Karacasu- Aydın, Alaşehir- Manisa, Balıkesir ve Mut- Mersin’de kaydedilmiştir. Sözcük Eski Türkçedeki *yemir-* “kırmak, ezmek, parçalamak” [ED:937] fiili ile ilişkilidir. Tuva Türkçesindeki ve Anadolu ağızlarındaki kullanımların da Eski Türkçe ile benzer olduğu görülmektedir.

Tuva Türkçesi: çımış “iş, uğraş, görev, meşgale, yoğun iş” [TW:118; TuvRus:557]→ **Anadolu Ağızları: yumuş ~ yümüş** “iş, hizmet buyruğu” [DS:4318].

Tuva Türkçesinin *çımış* sözcüğü Anadolu ağızlarında da *yumuş~ yümüş* şeklindedir. Anadolu’da Emirdağ- Afyon, Isparta, Burdur, Aydın, Mihalıççık, Tokat, Eskişehir, Kastamonu, Sungurlu- Çorum, Sinop, Zile- Tokat, Giresun, Hekimhan- Malatya, Şanlıurfa, Nizip- Gaziantep, Kahramanmaraş, Dört Yol- Hatay, Sivas, Sarıhamzalı- Sorgun- Kuruhüyük- Boğazlıyan Yozgat, Bala- Ankara, Kırşehir, Kayseri, Nevşehir, Niğde, Konya, Ceyhan- Karaisalı- Kozan- Adana, Mersin, Akseki- Antalya il ve ilçelerinde *yumuş* biçimiyle kaydedilmiştir. Genezin- Avanos- Nevşehir’de ise *yümüş* biçimiyle kaydedilmiştir. Bu da sözcüğün işlek bir biçimde kullanıldığını göstermektedir. Anadolu sahasındaki ilk kaydına 13.yy’da rastlanan sözcüğün Yunus Divanı’nda *olar kim olalar can yumuşunda / kaçan hergiz ola dünya işinde* (41) biçiminde kullanıldığı görülmektedir (TS:4722). Sözcük etimolojik açıdan Eski Türkçede “iş, görev, hizmet ” [ED:938] anlamında kullanılan *yumuş* sözcüğü ile ilişkilidir. Tuva Türkçesinde birtakım fonetik değişikliklere uğrayan Anadolu’da ise aynı biçimde kullanılan sözcüğün Türkçe Sözlük’te ise herhangi bir kaydına rastlanmamıştır.

Tuva Türkçesi: çırık “ışık, aydınlık” [TW:119; TuvRus:559]→ **Anadolu Ağızları: yarık** “ay ışığı” [DS:4183].

Tuva Türkçesinde *çırık* biçiminde kullanılan sözün Anadolu ağızlarında *yarık* biçiminde kaydına rastlanmıştır. DS verilerine göre kaydedilen tek örnek Bursa iline aittir. Sözcük, Eski Türkçede de *yaruk* “ışık, parıltı, parlak” [ED:962] biçimi ile ilişkilidir. Sözcük Türkçe Sözlük’te bir fizik terimi olarak “*küçük bir ışık demeti elde etmek için ışık kaynağının önüne konulan, saydam olmayan bir düzlem üzerine açılmış, dikdörtgen biçiminde küçük delik*” anlamıyla yer almaktadır.

Tuva Türkçesi: egin “omuz” [TW:153; TuvRus:605] → **Anadolu Ağızları: éyin ~ egni ~ eğil ~ eğen~ eğin** “vücut beden, sırt arka, göğüs kemiği” [DS:1821].

Tuva Türkçesinde *egin* biçiminde kullanılan sözcüğün Anadolu ağızlarında *éyin ~ egni ~ eğil ~ eğen~ eğin* gibi varyantları olduğu görülmektedir. DS verilerine göre *éyin* biçimiyle “vücut, beden” anlamında Denizli, Kastamonu, Sinop, Tokat, Ünye- Ordu, Iğdır ve köyleri, Kars, Şabanözü-Çankırı ve Polatlı- Ankara’da; *egni* biçimiyle Merzifon ve köylerinde; *eğen* biçimiyle Tepeköy- Torbalı İzmir’de; “sırt, arka” anlamıyla Kastamonu, Sinop, Tokat, Ünye- Ordu, Iğdır, Kırşehir, Şabanözü- Çankırı, Polatlı -Ankara’da; *eğin* “göğüs kemiği” anlamıyla Bergama- İzmir’de kaydedilmiştir. Anadolu sahasında kaydına ilk kez 13. yy’da rastlanan sözcük Yusuf u Züleyha adlı eserde *Cebrail indi yere tuttu anı / eğnine giyürdi ol hülle donu* (7) beyitinde kaydedilmiştir (TS:1390). Türkçe Sözlük’te de sözcük *eğin~ egni* biçiminde halk ağzında kaydıyla “beden, vücut, boy” anlamlarıyla yer almaktadır. Etimolojik açıdan sözcük

Eski Türkçe *eg-* fiilinden “eğilen şey” anlamında anatomik olarak “omuz” anlamında kullanılan *egin* sözcüğü ile ilişkilidir (Clauson, 1972: 109).

Tuva Türkçesi: *em* “ilaç” [TW:155; TuvRus:612]→ **Anadolu Ağızları:** *em* “ilaç” [DS:1729].

Tuva Türkçesinin *em* sözcüğü Anadolu Ağızlarında da *em* biçiminde kullanılmaktadır. DS verilerine göre; Afyon, Kütahya, Bolu, Kastamonu, İskilip- Sungurlu- Çorum, Havza- Samsun, Merzifon ve köyleri- Amasya, Zile- Tokat, Ünye- Ordu, Şebinkarahisar- Giresun, Şiran- Gümüşhane, Kemaliye- Refahiye- Erzincan, Darende- Malatya, Harran- Şanlıurfa, Kilis- Gaziantep, Göksun- Kahramanmaraş, Reyhanlı- Antakya- Hatay, Palha- Çamova- Divriği- Telin- Gürün- Kangal Sivas, Haymana- Ankara, Develi- Talas- Pınarbaşı- Bünyan Kayseri, Ürgüp- Nevşehir, Ulukuşla- Bor- Niğde, Kadirli- Osmaniye, Kozan-Adana ve Mersin’de tespit edilmiştir. Anadolu sahasında sözcüğe ilk kez 13.yy’da rastlanmıştır. Yunus Divanı’nda yer alan *sensin Kerim, sensin Rahim / Allah sana sundum elim / senden artık yoktur emüm / Allah sana sundum elim* (211) dördlüğündeki kullanımı da bu örneklerdendir (TS:1455). Türkçe Sözlük’te *em* “ilaç, merhem” halk ağızı kısaltmasıyla yer almaktadır. Sözcük etimolojik açıdan *em* “ilaç” Eski Türkçede genel olarak *ot em* “bitkisel ilaç” olarak kullanılan söz ile ilişkilidir (Clauson, 1972: 155).

Tuva Türkçesi: *emne-* “tedavi etmek, iyileştirmek” [TW:155; TuvRus: 613]→ **Anadolu Ağızları:** *emlemek* “yaraya merhem sürmek, iyileştirmek” [DS:1739].

Tuva Türkçesinin *emne-* biçiminde kullanılan fiilin ağızlarda *emlemek* biçiminde kullanıldığı görülmektedir. DS verilerine göre Sarıkavak- Eskişehir, Uzunmusa- Ordu, Refahiye- Kemah- Erzincan, Göksun- Kahramanmaraş, Reyhanlı- Hatay, Çepni- Gemerek- Gürün Sivas, Bor- Niğde, Osmaniye ve Finike- Antalya’da sözcüğün kaydedildiği görülmektedir (DS:1739). Sözcük Türkçe Sözlük’te halk ağızında kaydıyla “ilaç vermek, ilaç sürmek” anlamıyla *emlemek* şeklinde yer almaktadır. Eski Türkçede de fiil *emle-* “tedavi etmek” [ED:161] anlamında *em* “ilaç” sözcüğünden türeyen bir fiil olarak kullanılmaktadır. Clauson (1972: 161) çağdaş Türk dillerinde fiilin *emde-* *emne-* gibi farklı şekillerde “büyüyle, halk hekimliğiyle tedavi” anlamında kullanıldığını belirtmektedir.

Tuva Türkçesi: *erin* “dudak” [TW:158; TuvRus:618]→ **Anadolu Ağızları:** *erin* “dudak” [DS:1770].

Tuva Türkçesinde *erin* biçiminde kullanılan sözcük Anadolu ağızlarında da *erin* şeklinde kaydedilmiştir. DS verilerine göre sözcük Kadiçiftliği- Yalova’da kaydedilmiştir. Türkçe Sözlük’te sözcük *erin* “ergen” anlamıyla yer almakta ağızlardaki kaydına dair bir veri yer almamaktadır. Eski Türkçede *ërin* biçiminde kullanılan sözcük “dudak” anlamının yanı sıra “bir kabın ağız kısmı” [ED:232] anlamında da kullanılmaktadır. Clauson (1972: 232) Güneybatı grubu Türk dilleri dışında sözcüğün *erin*, *ërin*, *irin* biçiminde kullanıldığını belirtse de Anadolu ağızlarında örneği bulunmaktadır. Ancak Hasan Eren (1962:333) bu sözün Kaayca- Balkarca *erin* sözcüğü ile ilişkili olduğunu Kuzey Kafkasya’dan gelen göçmenlerin etkisiyle ağızlarda bulunduğunu aslen ağızlara ait bir veri olmadığını belirtmektedir.

Tuva Türkçesi: *hendir* “ip” [TW:167; TuvRus:474] → **Anadolu Ağızları:** *kendir* “urgan, ip” [DS:2741].

Tuva Türkçesinin *hendir* sözcüğü Anadolu ağızlarında *kendir* biçimindedir. DS verilerine göre; Dinar- Afyon, Bornova- Kemalpaşa- İzmir, Iğdır, Kilis, Antakya- Hatay, Haymana- Ankara, Bor- Niğde, Konya ve Adana’da sözcük kaydedilmiştir. Sözcük Türkçe Sözlük’te “kenevir, kenevirden yapılmış” anlamlarıyla yer almakta, “urgan, ip” anlamına yer verilmemiştir. Eski Türkçe de *kendir* “kenevir” [ED:729] anlamıyla kullanılmaktadır. Eren’in (2020: 284) aktardığına göre Gombocz *kendir* sözcüğünün yabancı bir dilden geldiğini Latince *cannabis* ile ilişkili olabileceğini belirtmekte ve Doerfer’in de *kendir* sözcüğünün Türkçe olamayacağını belirttiğini aktarmaktadır.

Tuva Türkçesi: hin “göbek bağı” [TW:169; TuvRus:477] → **Anadolu Ağızları: kindik** “insan göbeği” [DS:2873].

Tuva Türkçesinin *hin* sözcüğü ağızlarda *kindik* biçiminde kullanılmaktadır. DS verilerine göre *kindik* sözcüğü *Bugün doğan çocuğun kindiğini anam kesdi* örneğiyle Çilehane-Reşadiye- Tokat’ta kaydedilmiştir (s.2873). Eski Türkçede de *kindik* “göbek” [ED:729] anlamında kullanılan bir sözcüktür. Sözcüğe dair herhangi bir kayda TS’de rastlanmamıştır.

Tuva Türkçesi: idik “ayakkabı” [TW:181; TuvRus:201] → **Anadolu Ağızları: edik~ edik pabuç~ edük~etik** “köylü çizmesi, patik, çocuk ayakkabısı, mest, yünden örülen, çok kısa konçlu çorap, köylü yemenisi, çorap, terlik, ayakkabı, fotin, karda yürümeye yarayan ayakkabı” [DS:1665].

Tuva Türkçesinin *idik* sözcüğünün Anadolu ağızlarında *edik* biçiminde çok geniş bir coğrafyada kullanıldığı görülmektedir. DS verilerinden birkaçına göre; *edik* biçimiyle “köylü çizmesi” anlamında Afyon, Aydın, İzmir, Şanlıurfa, Çorum, Amasya, Gaziantep, Hatay ve Mersin’de *etik* biçimiyle İzmir, Konya, Antalya ve Muğla’da; “patik ve çocuk ayakkabısı” anlamıyla Uşak, Isparta, Tokat, Çorum, Amasya, Ankara, Niğde, Antalya’da “mest” anlamıyla Bilecik ve Sivas’ta “yünden örülen, çok kısa konçlu çorap” Denizli ve Tokat’ta, “köylü yemenisi, pabuç” anlamında Denizli, Aydın, Kayseri’de “terlik” anlamında Isparta, aydın ve Kütahya’da *edik pabuç* biçiminde Afyon’da, “fotin” anlamında Konya’da “karda yürümeye yarayan ayakkabı” anlamında Giresun’da kaydedilmiştir. Anadolu sahasında 14.yy’da ilk kez kaydedilen sözcük dönemin eselerinden olan Süheyl ü Nevbahar’da yer alan *su görmeyüben tizcek edüğünü çıkaran / ot yanmayuben ol ki tenuru kızı benven* (187) beyitindeki kullanımı ile örneklendirilebilir (TS:1385). Eski Türkçe *etük ~ edük* “çizme, terlik” [ED:50] sözü ile ilişkili olduğu görülmektedir.

Tuva Türkçesi: karga- “lanet okumak, beddua etmek” [TW:191; TuvRus:229] → **Anadolu Ağızları: kargamak** “ilenmek” [DS:2658].

Tuva Türkçesinde *karga-* fiili ağızlarda *kargamak* biçiminde kullanılmaktadır. DS kayıtlarına göre fiil; *kargamak* biçimiyle Acıpayam- Denizli, Osmancık- Çorum, Amasya, Reşadiye- Tokat, Sarıkamış- Kars’ta *kargış etmek biçimiyle* Ergani- Erzincan’da, *kargımak* biçimiyle Bornova- İzmir’de, *kargış dökmek*, biçimiyle Ahlat Bitlis’te, *kargış etmek* biçimiyle Erzurum, Erzincan ve Elazığ’da, *karğalamak*, biçimiyle Kadınhanı Konya’da, *karğamak*, biçimiyle Amasya, Kars ve Konya’da *karğıslamak* biçimiyle Erzurum’da *karış etmek* biçimiyle Hozat- Tunceli’de, *karış vermek* biçimiyle Isparta, Sivas, Ankara ve Kayseri’de, *karkışlamak* biçimiyle Gümüşhane’de, *karkış tökmek* biçimiyle Erciş- Van’da, *karvuş etmek* biçimiyle Maçka Trabzon’da, *karvuşlamak* biçimiyle Maçka-Trabzon’da kaydedilmiştir. Sözcüğün Anadolu sahasında kaydına ilk kez 14.yy’da rastlanmıştır. Hurşid-name’de geçen *gece gece*

otağın alanusun / ne için taliine ilenürsün (46) beyiti de döneme ait örneklerdendir (TS:2265). Etimolojik açıdan fiil Eski Türkçede *kargā-* “lanetlemek” [ED:655] biçimi ile ilişkilidir. Hem Tuva Türkçesinde hem de ağızlardaki kullanımın Eski Türkçe ile örtüştüğü görülmektedir.

Tuva Türkçesi: *kargış* “beddua” [TW:192; TuvRus:229] → **Anadolu Ağızları:** *kargış* “ilenç, beddua” [DS:2660].

Tuva Türkçesinde *kargış* biçiminde kullanılan sözcüğün Anadolu ağızlarında *kargış*, *karğış*, *kariş*, *karkış*, *karnıkada*, *karnıkara* ve *karvuş* biçimlerinde kullanıldığı görülmektedir. DS verilerine göre sözcük *kargış* biçimiyle Bornova- İzmir, İstanbul, Amasya, Alucra- Giresun, Erzurum, Erzincan, Ahlat-Bitlis, Sivas, Konya, Kozan- Kadirli Adana’da; *karğış* biçimiyle Şebinkarahisar- Giresun’da, Şavşat- Artvin ve Kadınhanı, Konya’da; *kariş* biçimiyle Niksar-Tokat, Trabzon, Malatya, Antakya- Hatay, Sivas ve köyleri, Sorgun- Yozgat ve Develi Kayseri’de; *karkış* biçimiyle Şebinkarahisar- Giresun ve Erciş Van’da, *karnıkada* biçimiyle Şebinkarahisar- Giresun, Erzincan ve Ağrı’da; *karnıkara* biçimiyle Şebinkarahisar- Giresun’da, *karvuş* biçimiyle Maçka- Trabzon ve Alucra- Giresun’da kaydedilmiştir. TS’de sözcüğün halk ağzından kaydıyla yer aldığı görülmektedir. Anadolu sahasında kaydına ise ilk kez 14.yy’da rastlanmıştır. Yunus Emre’nin *sapma yolundan bir kariş, şerri ko hayr işe duruş/ gönül yıkıp alma kariş hatırlara gir hayme kur* beyiti sözcüğün ilk örneklerindendir (TS:2292). Sözcüğün kökenine bakıldığında Eski Türkçe *kargış* “beddua” [ED:654] sözcüğü ile ilişkili olduğu görülmektedir. Anadolu’da çeşitli varyantları olan sözcüğün semantik açıdan Tuva Türkçesindeki biçim ile ortaklaştığı görülmektedir.

Tuva Türkçesi: *oor* “hırsız” [TW:227; TuvRus:322] → **Anadolu Ağızları:** *oğur* “hırsız” [DS:3271].

Tuva Türkçesinde iki ünlü arasında kalan /-g-/ sesinin erimesiyle *oor* biçiminde olan sözcük ağızlarda *oğur* biçiminde varlığını sürdürmektedir. DS verilerine göre *oğur* sözcüğü Kars, Nizip- Gaziantep’te tespit edilmiştir. Anadolu sahasında sözcüğün ilk kez 13.yy’da *uğrı* biçiminde kullanıldığı görülmektedir. Yusuf u Züleyha adlı eserdeki *bir kardaşı var idi bunun dahi / uğru idi bundan beter ol dahi* (77) beyitindeki kullanımı bu örneklerdendir (TS: 3909) Sözcüğün Eski Türkçede *oğrı* “hırsız” [ED:90] biçiminde varlığı tespit edilmiştir. Sözcüğün Eski Türkçeden hem Tuva Türkçesine hem de Anadolu ağızlarında varlığını sürdürdüğü görülmektedir.

Tuva Türkçesi: *oorla-* “çalmak, hırsızlık yapmak” [TW:227; TuvRus:323] → **Anadolu Ağızları** *oğurlamak ~oğarlamak ~ oğorlamak* “çalmak” [DS:3271].

Tuva Türkçesinde *oor* sözcüğünden türeyen *oorla-* fiilinin Anadolu ağızlarında da *oğurlamak ~oğarlamak ~ oğorlamak* biçimleriyle kullanılmaktadır. DS verilerine göre *oğurlamak* biçimiyle Çarşamba- Samsun, Trabzon, Nizip- Gaziantep, Andırın- Kahramanmaraş, Reyhanlı- Hatay, Polatlı- Ankara, Ceyhan- Adana, Kadirli- Osmaniye’de; *oğarlamak* biçimiyle Pınarbaşı- Kayseri, *oğorlamak* biçimiyle Kars’ta tespit edilmiştir. Anadolu sahasındaki ilk kullanımı 13.yy’da *uğrulamak* biçiminde tespit edilmiştir. Sözcüğün Yusuf u Züleyha adlı eserdeki *ettiller ki biz sağ uğrulamaduk / ömrümüzde biz yavuzluk kılmaduk* (77) beyiti de ilk örneklerinden biri olarak gösterilmiştir (TS:3914) Etimolojik açıdan sözcüğü Eski Türkçe *oğurla-* ~ *oğrıla-* [ED:94] “çalmak” fiili ile ilişkilendirmek mümkündür. Fonetik açıdan farklılıklar görülse de Tuva Türkçesindeki ve ağızlardaki biçiminin Eski Türkçe ile semantik açıdan ortaklaştığı görülmektedir.

Tuva Türkçesi: öş- “sönmek” [TW:236; TuvRus:332] → **Anadolu Ağızları: öçmek** “sönmek” [DS:3309].

Tuva Türkçesinde *öş-* biçiminde kullanılan fiilin Anadolu ağızlarında *öç-* biçiminde kullanıldığı görülmektedir. DS verilerine göre sözcük *ateş öçüyor* “*ateş sönüyor*” örneğiyle Kirligiret Konya’da kaydedilmiştir. Anadolu sahasında ilk kez kullanımına dair tespit edilen örnekte fiilin *öçürmek* biçiminde aktif formunun kullanıldığı görülmektedir. 14.yy’a ait Süheyl ü Nevbahar adlı eserde yer alan *dilerdi anı yardan uçıradı/ ümidini çırağını üçiredi* (154) beyitiyle sözcük TS’de örneklendirilmiştir (TS:3049). Sözcük Eski Türkçe *öç-* “sönmek” [ED:19] fiili ile ilişkilidir. Eski Türkçedeki /-ç-/ seslerinin Tuva Türkçesinde /-ş-/ biçiminde olması nedeniyle *öş-* biçiminde kullanılmaktadır.

Tuva Türkçesi: öör “arkadaş, yoldaş” [TW:233; TuvRus:337] → **Anadolu Ağızları: öğür ~ övür ~ öyür** “aynı yaşta olanlar, yaşıt, arkadaş, dost, eş” [DS:3321].

Tuva Türkçesinin *öör* sözcüğü Anadolu ağızlarında da *öğür ~ övür ~ öyür* biçimlerindedir. DS verilerine göre sözcük “aynı yaşta olanlar, yaşıt” anlamıyla Isparta, Denizli, Tokat, Eskişehir, Kayseri, Karaman, Konya, Mersin ve Antalya’da; “arkadaş, eş dost” anlamıyla Niğde, Konya, Adana ve Mersin’de kaydedilmiştir. Anadolu sahasında sözcüğün ilk kez “birbirine alışmış olan canlılar” anlamıyla 13.yy’da Sultan Velet’e ait *Velet eydür ki benden gey işitsin / anınçün siz bilesiz kim öğürsüz* (18) beyitinde kullanımı tespit edilmiştir (TS:3066). Sözcük etimolojik açıdan Eski Türkçe *ögür* “sürü, at sürüsü” [ED:112] sözcüğü ile ilişkilidir. Clauson (1972: 112) sözcüğün Çağdaş Türk dillerinde “aynı topluluğun üyesi, arkadaş” anlamında kullanıldığını da belirtmektedir. Tuva Türkçesinde iki ünlü arasında kalan /-g-/ sesinin düşmesiyle *öör* kullanımı ortaya çıkmıştır.

Tuva Türkçesi: örü “yukarı, yukarıya doğru” [TW:235; TuvRus:340] → **Anadolu Ağızları: örü** “ayakta durma, dik, düşey” [DS:3351].

Tuva Türkçesinde *örü* biçiminde kullanılan sözcüğün ağızlarda da *örü* şeklinde kullanıldığı görülmektedir. DS verilerine göre sözcük “ayakta durmak” anlamında Kahramanmaraş, Beyşehir- Konya, Ermenek- Karaman, Mut- Mersin’de; “dik, düşey” anlamında Bayındır- İzmir, Lapseki- Çanakkale, Çerkeş- Çankırı ve Ermenek- Karaman’da tespit edilmiştir. Anadolu sahasında ilk kez “kalkık, dik” anlamıyla 14.yy’a ait *Melhame-i Şemsiyye* adlı eserde *bir ucu yukarı olsa dik örü /tapuna söylerven işit rü- be-rü* (121-1) beyitinde sözcüğün kullanımı tespit edilmiştir (TS:3120). Sözcüğün, Eski Türkçe “yukarı doğru” [ED:407] anlamında kullanılan bir zarf olan *örü* sözcüğü ile ilişkili olduğu düşünülebilir. Sözcük genellikle *örü tur-* biçiminde “ayakta durmak, dik durmak” anlamında kullanılmaktadır (Clauson, 1972: 407). Ağızlarda ve Tuva Türkçesinde semantik ve morfolojik ortaklık gösteren bu sözcüğün TS’de kaydına rastlamamıştır.

Tuva Türkçesi: taar “geniş torba, çuval, topal” [TW:268; TuvRus:401] → **Anadolu Ağızları: tağar ~ taar~ tagar ~ tahar~ tar** “ağzı geniş toprak küp” [DS:3799].

Tuva Türkçesinin *taar* sözcüğü ağızlarda *tağar ~ taar~ tagar~ tahar~ tar* biçimlerinde varlığını sürdürmektedir. DS verilerine göre *tağar* biçimiyle Ezine- Çanakkale, Tosya-Kastamonu, Sungurlu- Çorum, Samsun, Amasya ve Konya’da, *taar* biçimiyle Sivas’ta, *tagar* biçimiyle Amasya’da *tar* biçimiyle Kırşehir’de kaydedilmiştir. Anadolu sahasında sözcük ilk kez 14. yy’da *dagar ~tagar* biçimiyle “ küp çömlek” anlamında Garipname’de *geh yasama gâh*

kapçur geh tağar / koşuna koşmuş ili her dem sağar (298) beyitinde tespit edilmiştir (TS:965). Etimolojik açıdan Eski Türkçe *tağar* “büyük bir kap, çuval” [ED:471], “hortum, tahıl için ölçü birimi” [Wilk:660] sözüyle ilişkilidir. Sözcük Moğolcada da *tagar* “kaba yünden yapılmış çuval” [Lessing:1181] biçimiyle kullanılmaktadır. Doerfer sözcüğün köken bakımından Türkçe olduğu görüşüne yer vermiştir (Doerfer, 1965: 512-513). Sertkaya (2012: 90) da bu görüşü desteklemektedir. Ayrıca ağızlarda “meşin torba” anlamında kullanılan *dağarcıh*, *dağarcuh*, *dağarcuk*, *dağarcık*, *daharcık*, *davarcug* sözü de bu sözcük ile ilişkilidir (Eren, 2020: 127). Sözcüğün Tuva Türkçesinde iki ünlü arasında kalan /-g-/ sesinin erimesiyle *taar* biçiminde kullanıldığı görülürken, ağızlarda fonetik varyantları olduğu görülmektedir. Ayrıca semantik açıdan Tuva Türkçesindeki anlam Eski Türkçeye daha yakınken ağızlarda anlam değişmesi olduğu görülmektedir.

Tuva Türkçesi: *tirt-* “çekmek, tütün, sigara çekmek” [TW:273; TuvRus:430] → **Anadolu Ağızları:** *tart-* “çekmek” [DS:3836].

Tuva Türkçesinin *tirt-* fiilinin ağızlarda *tart-* biçimiyle varlığını sürdürdüğü görülmektedir. DS verilerine göre, *Kolumdan tarttı* “Kolumdan çekti” örneğiyle Bozdoğan - Aydın ve Milas- Muğla’da kaydedilmiştir TS verilerine göre sözcük *dartmak ~tartmak* biçimiyle Anadolu sahasında 13.yy’da kaydedilmiştir. Yusuf u Züleyha adlı eserde yer alan *Yusuf ol dem urgana yapıştı hoş / tarttılar çıkardılar kuyudan ol humuş* (14) beyiti sözcüğün ilk kullanımına dair örneklerdendir (TS:1016). Türkiye Türkçesinin standart yazı dilinde *tart-* “bir şeyin birim cinsten ağırlığını bulmak” anlamında kullanılmaktadır. Sözcük, Eski Türkçe *tart-* “çekmek, çıkarmak” [ED:534] fiili ile ilişkilidir. Tuva Türkçesindeki biçim daralmaya uğrarken ağızlardaki biçim aynı şekilde kullanılmaktadır.

Tuva Türkçesi: *üzük* “kesik, yarık, kopuk” [TW:290-291; TuvRus:445] → **Anadolu Ağızları:** *üzük* “eskimeye yüz tutmuş, yıpranmış, incelmış kumaş vb.” [DS:4086].

Tuva Türkçesinin *üzük* sözcüğü Anadolu ağızlarında da *üzük* biçiminde kullanılmaktadır. DS verilerine göre sözcük; Eğridir köyleri- Isparta, Yukarı Seyit- Denizli, Manisa ve çevresi, Tokat- Eskişehir, İskilip Çorum, Sinop, Çarşamba- Samsun, Erbaa- Tokat, Fatsa- Ordu, Görele- Giresun, Gemerek, Şarkışla- Sivas, Bor- Niğde ve Mut- Mersin’de kaydedilmiştir. Sözcük Eski Türkçe *üzük* “kırılmış şey” [ED:285] anlamında kullanılan bir sözcüktür.

SONUÇ

Türk dilinin birbirinden uzak coğrafyalarında konuşulan iki Türk lehçesi olan Tuva Türkçesi ve Türkiye Türkçesi arasında tabii olarak bir takım ortaklıklar bulunmaktadır. Bu ortaklıklardan birisi de söz hazinesinde yer alan unsurlarla ilgilidir. Türkiye Türkçesi cephesinden bakıldığında standart yazı dilinin arkaik unsurları daha az barındırdığı, ağızlarda ise bu unsurların daha fazla olduğu görülmektedir. Bu sebeple çalışmada tercih edilen Türkiye Türkçesi ağızları ile Tuva Türkçesi arasında ortaklaşan 29 söz tespit edilmiştir. Köken bakımından ortaklaşan bu sözler arasında fonetik ve semantik farklılıklar olduğu görülmektedir. Bu çalışmayla uzak olduğu, anlaşma oranı düşük olduğu düşünülen iki Türk dili arasında söz ortaklıklarının varlığı ortaya konmuştur. Standart dilde kaybolan arkaik unsurların Anadolu ağızlarında korunduğu görülmüştür. Tespit edilen sözcüklerden *ajık*, *albıs*, ve *bijik* sözlerinin Moğolcada da bulunduğu tespit edilmiştir. Tuva Türkçesindeki biçimlerin Moğolca etkisi ile

söz varlığında yer bulmuş olması olasıdır. Bu sözcükler dışındaki 26 sözcüğün Eski Türkçeden itibaren Türk dilinin söz varlığında yer aldığı görülmektedir.

Tuva Türkçesi	Anadolu Ağızları	Eski Türkçe	Moğolca
ajık “yarar, fayda kazanç”	ası ~ asıg~ asık, assı “fayda”	asıg “fayda”	asig “fayda”
albıs “dev, cin, deli, şeytan	albız “şeytan”		albin “iblis, şeytan kötü ruh”
añdar- “ters çevirmek, döndürmek”	ahtarmak, ahtarmañ ahdarmañ “devirmek, yıkmak, yenmek”	ağtar- ~ axtar- “çevirmek, yuvarlamak”	
ayıt- “göstermek, sormak, işaret etmek, açıklamak ”	ayıtmak “söylemek, anlatmak, nakletmek, konuşmak”	ayıt- “konuşmak, sormak”	
belek “hediye”	beleg “erkeğin kız tarafına verdiği düğün hediyesi”	belek “paketlenen hediye”	beleg “hediye”
beliñne- “korkmak, ürkmek”	belinlemek~ belinnemek “uçuklamak, dudakta uçuk çıkmak”	beliñle- “korkmak, panik olmak”	
bıgın “böğür, yan”	bıhın ~ bıkın ~bıkım ~ bırbıra “omurga, bel”	bıkın “bir insan ya da hayvanın kalçası, yan tarafı”	
bijik “yazı, yazma, belge, mektup, rapor, yazıt”	biti ~ bitgi ~ bitik “defter, mektup” bitik “kitap”	bitig “yazıt, kitap, mektup, belge”	biçig “yazılı olan her şey”
ças- “açmak, yaymak”	yazmak “sermek, açmak, yaymak (halı, örtü, yatak vb.)”	yađ- “yaymak, sermek”	
çemir- “koparmak, kırmak”	yemirmek “yıkmak, çökertmek, bozup dağıtmak”	yémir- “kırmak, ezmek, parçalamak”	
çımış “iş, uğraş, görev, meşgale, yoğun iş	yumuş ~ yümüş “iş, hizmet buyruğu”	yumuş “iş, görev, hizmet”	
çırık “ışık, aydınlık”	yarık “ay ışığı”	yaruk “ışık, parıltı, parlak”	
egin “omuz”	éyin ~ egni ~ eğil ~ eğen~ eğin “ vücut beden, sırt arka, göğüs kemiği”	egin “omuz”	
em “ilaç”	em “ilaç”	em “ilaç”	
emne- “tedavi etmek, iyileştirmek”	emlemek “yaraya merhem sürmek, iyileştirmek”	emle- “tedavi etmek”	
erin “dudak”	erin “dudak”	érin “dudak, bir	

		kabın ağız kısmı”	
hendir “ip”	kendir “urgan, ip”	kendir “kenevir”	
hin “göbek bağı”	kindik “insan göbeği”	kindik “göbek”	
idik “ayakkabı”	edik~ edik pabuç~ edük~etik “köylü çizmesi, patik, çocuk ayakkabısı, mest, yünden örülen, çok kısa konçlu çorap, köylü yemenisi, çorap, terlik, ayakkabı, fotin, karda yürümeye yarayan ayakkabı”	etük ~ edük “ çizme, terlik”	
karga- “lanet okumak, beddua etmek”	kargamak “ilenmek”	kargâ- “lanetlemek”	
kargış “beddua”	kargış “ilenç, beddua”	kargış “ beddua”	
oor “ hırsız”	oğur “hırsız”	oğrı “hırsız”	
oorla- “çalmak, hırsızlık yapmak”	oğurlamak, oğarlamak, oğorlamak “çalmak”	oğurla- ~ oğrıla- “çalmak”	
öş- “sönmek”	öçmek “sönmek”	öç- “sönmek”	
öör “arkadaş, yoldaş”	öğür ~ övür ~ öyür “aynı yaşta olanlar, yaşıt, arkadaş, dost, eş”	ögür “sürü, at sürüsü”	
örü “yukarı, yukarıya doğru”	örü “ayakta durma, dik, düşey”	örü “yukarı doğru”	
taar “geniş torba, çuval, topal”	tağar ~ taar~ tagar ~ tahar~ tar “ağız geniş toprak küp	tağar “büyük bir kap, çuval”	
tırt- “çekmek, tütün, sigara çekmek”	tart- “çekmek”	tart- “çekmek, çıkarmak”	
üzük “kesik, yarık, kopuk”	üzük “eskimeye yüz tutmuş, yıpranmış, incelmış kumaş vb.”	üzük “kırılmış şey”	

KAYNAKLAR

- Aksan, D. (2015). *Türkçenin Sözvarlığı*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Arıkoğlu, E. (2007). Tuva Türkçesi. *Türk Lehçeleri Grameri*, (Ed. Ahmet Bican Ercilasun), Ankara: Akçağ Yayınları, 1149-1228.
- Ata, A. (2000). Derleme Sözlüğü'nde Geçen En Eski Türkçe Kelimeler. *Türkoloji Dergisi* 13/1 s.67-77.
- Clauson, Sir Gerard (1972) *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenthcentury Turkish*, Oxford: Oxford University Press [ED].
- Derleme Sözlüğü I-XII* (1981). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları [DS].
- Doerfer, G. (1965). *Türkische und mongolische Elemente im Neupersischen Band II*. Wiesbaden [TMEN II].
- Eren, H. (1962). Anadolu'da Kafkasya Türkleri. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı - Belleten* , 9 , 319-357
- Eren, H. (2020). *Eren Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü*. Hazırlayan: Şükrü Haluk Akalın, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ertekinoglu, S. (2017). “Yılbız” Sözcüğü Üzerine. *Karadeniz. Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergisi* 34 : 99-108.
- Killi Yılmaz, G. (2010). Kuzey ve Gündeydoğu Sibiry Türklerinin Dil Durumu. Ankara: Kök Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Yayınları.
- Lessing, Ferdinand D., (2003). *Moğolca-Türkçe Sözlük 1-2*, (Çeviren: Günay Karaağaç). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ölmez, M. (2007). *Tuwinischer Wortschatz, Tuvacanın Sözvarlığı Eski Türkçe ve Moğolca Denkleriyle*. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag [TW].
- Schönig, C. (2000). *Mongolische Lehnwörter im Westghusischen*, Wiesbaden.
- Sertkaya, O. F. (2012). Tagar ve Tagarçık Kelimeleri Hakkında veya Torba ve Torbalamak Üzerine Yeni Açıklamalar. *Türk Dili Dergisi* : 84-90.
- Tarama Sözlüğü (1996)*. XIII. Yüzyıldan Beri Türkiye Türkçesiyle Yazılmış Kitaplardan Toplanan Tanıklarıyla, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları [TS].
- Tatarintsev, B. İ. (2000). *Etimologičeskiy slovar' Tuvinskogo Yazıka Tom I*. Novosibirsk. Nauka.
- Tenişeva, E. R. ed.(1968) *Tuvsko-Russkiy Slovar'*. Moskova: Sovetskaya Entsiklopediya [TuvRus].
- Tietze, A. (2002). *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugatı*. Sprachgeschichtliches und Etymologisches Wörterbuch des Türkei-Türkischen, Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Wien.
- Türkçe Sözlük*, (2011). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Wilkens, J. (2021). *Handwörterbuch des Altuigurischen Altuigurisch - Deutsch – Türkisch Eski Uygurcanın El Sözlüğü Eski Uygurca – Almanca – Türkçe*. Universitätsverlag Göttingen [Wilk].